

Törnsfalls kyrkogård

Törnsfalls församling, Linköpings stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Linköpings stift 2006

Magnus Johansson
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik	5
Kort kyrkogårdshistorik	5
TÖRNSFALLS KYRKOÅRD	
Sockenbeskrivning	6
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	9
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	12
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	19
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144) anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl

bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik

Linköpings stift bildades i början av 1100-talet och omfattade då Småland, Öland och Gotland. Ur Smålandsdelen bildades 1163 Växjö stift. Sin nuvarande omfattning erhöll Linköpings stift 1603, då södra delen av Kalmar län och Öland avskildes och bildade Kalmar stift, senare 1916 tillfört Växjö stift.

Under medeltid utgjordes Småland av ett tiotal små folkland i gränsområdet mellan västra och östra Götalands slättbygder i norr och de gammaldanska landskapen vid rikets gräns i söder. Kust- och inlandsbygder var glest befolkade och politiskt tycks området ha varit svagare knutet till det svenska riket än övriga landskap. Först i slutet av 1200-talet började området framträda i rikspolitiskt sammanhang. De tidigmedeltida kyrkorna var oftast små enkla träbyggnader utan torn. Först under senare del av medeltiden började man bygga av sten, vilket krävde helt annat kunnande och en större ekonomisk insats. I de förhållandevis fattiga smålandssocknarna fortsatte man dock traditionen att bygga i trä. De stenkyrkor som uppfördes var få och tillkom i huvudsak i de rikare bygderna. Någon större byggverksamhet förekom inte under senmedeltiden och århundradena därefter. I stort stod kyrkorna kvar orörda sånär som på nödvändiga underhållsarbeten och reparationer i samband med krig och annan skadegörelse.

En kraftigt växande befolkning och nya idéströmningar om gudstjänstrummets utformning skapade under 1700- och 1800-talen nya behov. Nu raserades, med några få undantag, flertalet av de gamla otidsenliga kyrkorna och de som blev kvar utsattes för omfattande om- och tillbyggnader. I en kunglig förordning 1776 föreskrevs att de nya byggnaderna skulle uppföras i sten, vilket också bidrog till att äldre träkyrkor dömdes ut och ersattes. Många av de nya kyrkorna ritades av tidens mest framstående arkitekter knutna till det av Kungl. Majt. inrättade Överintendentämbetet, vars uppgift var att granska förslagen till de stora, ljusa och luftiga kyrkorummen utformade enligt den nyklassicistiska tidsandan. För kyrkorna innebar 1800-talets senare del och tidigt 1900-tal en restaurerings- och ombyggnadsperiod, där nyklassicismens rena formspråk övergavs för skiftande stilimiterande ideal. Med alla medel försökte man anpassa såväl gamla som nya kyrkor till de nya idéerna – nygotik, nyrenässans och nybarock. Nya liturgiska och funktionella krav och nya smakriktningar har därefter fortsatt att förändra kyrkorummen in i vår tid.

Linköpings stift omfattar idag Östergötlands län, nordöstra delen av Jönköpings län och norra delen av Kalmar län. Kalmar läns del består av Norra och Södra Tjusts kontrakt samt Sevede-Aspelands kontrakt. Här finns omkring 35 kyrkor och 42 begravningsplatser anlagda före 1940 och skyddade enligt lagen om kulturminnen (SFS1988:950). Av dessa är Pelarne (trä) och S:ta Gertrud i Västervik (sten), Tveta (sten/trä), och Törnsfall (tegel/sten) till ursprung bevarade medeltida kyrkor.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att bränning av kroppar förbjöds. Länge begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravingar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av

ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

TÖRNSFALLS KYRKOGRÅRD

Törnsfalls socken, Västerviks kommun, Tjust härad, Kalmar län, Småland Linköpings stift
Fastighetsbeteckning: Törnsfalls prästgård 1:3, 1: 6.

Befolkningstal: 1850: ca 1500 inv, 1957: 1095 inv, 2003: 690 inv

Sockenbeskrivning

Törnsfalls kyrka ligger centralt i socknen som gränsar mot Västerviks stad, Gamleby, Lofta, Hallingeberg och Gladhammars socknar. Landskapet är kuperat med flera små sjöar och växlar mellan skogs- och jordbruksbygd. Socknens norra gräns går längs med Gamlebyviken. Arkeologiska fynd finns från samtliga förhistoriska perioder men rikast är fyndmaterialet från bronsåldern. I socknen finns också resterna av en fornborg, Borgberget vid Blekhem, som troligen är från yngre järnålder. Jordbruk och fiske har varit socknens viktigaste näringar. Den

största gården är Blekhem som är känd sedan 1300-talet då familjen Soop innehade gården. Här har senare bl.a. medlemmar ur familjer som Hamilton, Risellschöld och Nordenfalk bott. Ett fåtal mindre industrier har funnits främst i Almvik där man haft tegelbruk och träindustrier. I det bergiga området mellan Källsåker och Gäddeglo har man brutit sten till gravvårdsindustrierna i Västervik.

När kyrkan byggdes på medeltiden var församlingen eget pastorat. År 1653 blev Törnsfall annexförsamling till Västerviks stad. Församlingsborna i Törnsfall var dock missnöjda med sammanslagningen eftersom man ansåg att man fick betala mer och fick ut mindre av kyrkan. Därför beslutades 1866 att socknen på nytt skulle bli ett eget pastorat. Detta skulle genomföras när den dåvarande komministern, E. J. Segerstedt, som tillträtt 1857, avgick. Delningen genomfördes först 1911 då Segerstedt avlidit, 91 år gammal. År 1962 skedde en ny sammanslagning. Denna gång med Gladhammars och Västrums församlingar som tillsammans bildade Gladhammars pastorat.

Kyrkomiljön

Törnsfalls kyrka och kyrkogård ligger på en liten höjd i ett svagt kuperat landskap med omväxlande jordbruksmark och skog. Sydväst om kyrkan ligger Kyrksjön som fram till 1940-talet var betydligt större innan den sänktes genom utdikning. Runt kyrkan ligger byggnader med anknytning till socknens gemensamma liv. Närmast kyrkan ligger den före detta komministergården som numera är församlingshem. Tvärs över landsvägen, mot väster, ligger en före detta skolbyggnad med tillhörande uthus samt slöjdstuga. Längre mot söder ligger hembygdsgården som tidigare fungerat som fattigstuga. I skogskanten i norr ligger det före detta ålderdomshemmet.

Kyrkan

Törnsfalls kyrka har medeltida anor med tornet från 1100-talet och långhuset från omkring 1200-1300-tal. Den är en av totalt fyra kyrkor i Linköpings stifts del av Kalmar län som är av medeltida ursprung. De övriga är S:ta Gertrud i Västervik samt Tveta och Pelarne. Kyrkan i Törnsfall är den enda av dessa med medeltida torn. Samtliga murar utom sakristians är av medeltida ursprung. Gavelröstena och omfattningar av tegel är delvis senare.

Kyrkogårdens historik

Flygbild från 1950.

Lika länge som det har funnits en kyrka på platsen lika länge har det förmodligen även funnits en kyrkogård. Gravarna har sannolikt som var brukligt funnits söder om kyrkan. Detta är ett drag som kyrkogården i stort sett behållit fram till idag. Endast få gravar finns på den norra sidan.

I en förteckningar över ”fornlämningar” i Törnsfalls kyrka från 1829 nämns att det i gången i kyrkan fanns en gravsten med munkstil, dvs inskription i gotisk stil, och att två liknande fanns även ute på kyrkogården. Stenarna omnämns knappt hundra år senare i en artikel i Westerviks veckoblad 6/3 1911:” I kyrkans vapenhus förvaras även två gamla gravstenar, av vilka åtminstone den ena är synnerligen intressant. Den är väl bevarad och har följande inskription på latin: ”Presbiterum clarum fac vivere in pace Ivarum inter Sanctarum sacras sedes antimarum. Anno Dom. MCCXLII Sabato pt. (Låt den ryktbare presbytern Ivar leva i frid bland de heliga själarnas heliga boningar. Han dog år 1342.) Han ska ha dött av digerdöden enligt anteckningar av en komminister Westerkrantz . Den andra stenens inskription är nu oläslig. Båda dessa gravstenar låg 1724 tillsammans med två andra inne i kyrkans kor men flyttades sedan ut på kyrkogården. För att inte förstöras flyttades två av de in i vapenhuset år 1880. Vid 1910 års renovering av kyrkan togs den mindre till trappsten vid södra ingången och höggs då av. På uppmaning av riksantikvarien Montelius återfördes dock stenen till vapenhuset. Troligtvis är de nuvarande trappstenarna de båda förut nämnda gravstenarna.

Det finns uppgifter om att kyrkogården nyplanerades 1811 och sedan utvidgades 1864, 1898 och 1908. Förmodligen skedde dessa utvidgningar till största delen mot öster men även mot norr. Fotografier från början av 1900-talet visar att träden i trädkransen redan då var stora, vilket pekar mot att de kan ha planterats redan omkring sekelskiftet 1800.

Sydöstra delen , från om ca 1940-talet.

Trästavar i olika former med emaljskyltar.

Mer konkreta och detaljerade uppgifter om kyrkogårdens utseende i äldre tider får man först genom gamla fotografier. De tidigaste fotografierna är från 1906 och visar en i stora stycken annorlunda kyrkogård jämfört med dagens. På marken växer högt ängsgräs mellan gravkullar med företrädesvis trävårdar men även en och annan av gjutjärn. Av trävårdarna finns de som har formen av resta brädor, sk stavar, men även sådana som imiterar gjutjärnskors med trepassformer i ändarna. Många av de äldre vårdarna står trärena sedan färgen försvunnit men de nyare är målade i vitt. På kyrkogårdens södra sida står trävårdar både öster och väster om den sneda gången fram till sydporten. Runt Nordenfalks familjegrav öster om korväggen finns cypresser planterade, men de är ännu inte tuktade. Några årtionden längre in på 1900-talet har, på södra sidan om kyrkan, trävårdarna på den ostliga delen om gången börjat ersättas av höga stenvårdar.

1960 gjordes den senaste utvidgningen efter ritningar av Erik Palmgård på Kalmar läns norra hushållningssällskap. Den innebar att kyrkogården utvidgades med en knapp tredjedel av dittillsvarande yta åt öster. Utformningen var tidstypisk med helt gräsbevuxen yta och låga rygghäckar mellan raderna. Gångarna mellan raderna med gravplatser markerades av plattor i marken, men dessa togs bort på 1970-talet. Endast en del av denna nya yta har till dags datum tagits i bruk med nya gravar. 1994 avdelades den sydostligaste delen åt en minneslund.

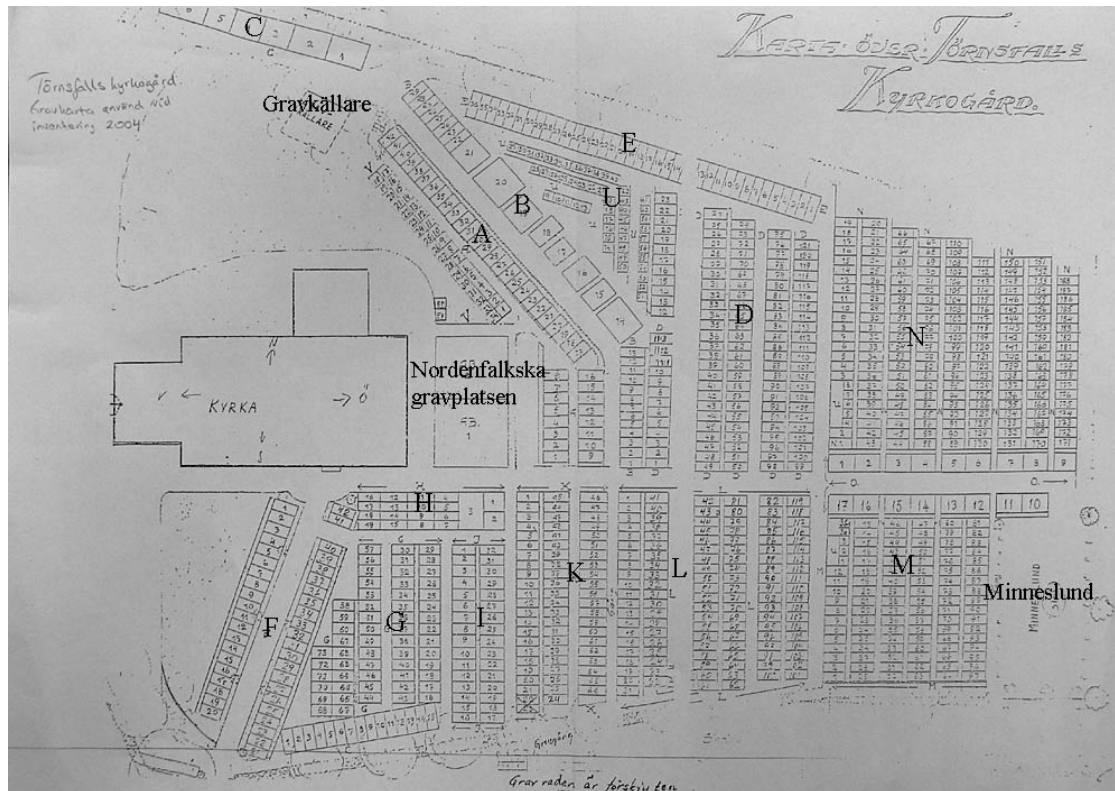
De förändringar som skett från 1960-talet och framåt har bestått av förenklingar av strukturen med tex igensåning med gräs på grusgravar och gångar. Även en del rygghäckar har tagits bort.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Törnsfalls kyrkogård ligger dels på en kulle, området närmast kyrkan, och dels på utfylld mer låglänt mark mot öster. Höjdskillnaderna mellan dessa områden tas upp av en meterhög stödmur av granit. Utfyllnaderna har gjorts i flera etapper i samband med utvidgningar av kyrkogården. Höga stödmurar av granitkvadrar håller de påförda jord- och grusmassorna på plats och utgör samtidigt en vacker avgränsning av kyrkogården mot norr, väster och delvis mot söder. Gravplatserna ligger på kyrkogårdens östra del. De äldsta gravarna och tillika de största gravvårdarna ligger på kyrkogårdens äldre del strax öster om koret men även i raden

på norra sidan. De nyare områdena har en lägre profil med låga stenar och rygghäckar. Kyrkogårdens markyta domineras av gräsmatta med några raka grusgångar som skär varandra. Strukturen är i stort sett symmetrisk och rätlinjig, med undantag för den sneda gången fram till kyrkans sydportal samt gravkvarteren nordost om kyrkan. Dominerande inslag är de formklippta tujorna utmed sydgången och runt Nordenfalkska gravplatsen.

Gravkarta över Törnfalls kyrkogård.

Omgärdning:

Kyrkogården omgärdas i söder och väster av en kallmurad mur av naturkluvna granitblock. Muren saknar avtäckning och har blivit omlagd i sen tid. I norr, öster och sydost utgör en bitvis flera meter hög stödmur av granitkvadrar gräns för kyrkogården. Längst i öster är en låg måbärshäck planterad uppe på stödmuren.

Ingångar

I väster och söder finns ingångar till de båda gångar som leder fram till kyrkan. Båda har murade och putsade grindstolpar med avteckning av svartmålad plåt. Stolparna kröns av svarvade krönprydnader målade i svart och vitt. Grindstolparna är av svartmålat smidesjärn. Både stolpar och grindar är från 1780-talet.

Vegetation

Trädkrans: Olika lövträd är planterade runt hela kyrkogården. På de äldre delarna finns gamla omfångsrika askar, hästkastanjer och lindar, och på de yngre delarna mot öster är det mindre oxlar. Mot norr har några äldre träd sågats ner och ersatts av nyplanterade träd av samma art.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Kyrkogården mot öster sedd från tornet.

Gången med formklippta tujor fram till sydportalen.

Gångsystem

En bred grusgång går över hela kyrkogårdens längd och passerar omedelbart söder om kyrkan. Den skärs vinkelrätt av en smalare gång som går nedanför stödmuren mellan kyrkogårdens två nivåer. Framför västporten och fram till den västra grindöppningen finns en öppen grusad yta. Från grindöppningen i söder går en bred grusgång snett upp mot kyrkans sydportal. En smal gång går även innanför kyrkogårdens södra mur.

Gravvårdstyper

Kyrkogården har brukats kontinuerligt och därför tidstypiska vårdar från sent 1800-tal fram till nutid. De äldsta vårdarna finns företrädesvis i områdena närmast öster om kyrkans kor. De äldre vårdarna är ofta höga medan de yngre är lägre och enklare utformade. Granit är det vanligaste materialet och förekommer både i svart, grått och rött. Bland de äldre vårdarna finns ett gjutjärnskors samt även järnstaket runt några av gravplatserna.

Minneslund

1994 anlades en minneslund i kyrkogårdens sydostliga hörn. Den ligger på mark som ursprungligen planerats för gravar men som aldrig tagits i bruk. Den består av en gräsyta med buskplanteringar, en bänk och en sten med inskriptionen ”Minneslund”. Runt stenen är blommor planterade och där finns även plats att placera vaser.

Byggnader

Nordost om kyrkan finns bisättningskällare från 1937. Den är i gjuten betong med plant tak med gräs. Fasaden är i betong med kvadermönster. Dörrarna har träpanel med fiskbensmönster.

Bisättningskällare.

Minneslund från sydväst.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter A

Kvarter A från söder.

Kvarter B från söder.

Allmän karaktär:

Kvarteret är beläget nordost om kyrkan och följer stödmuren inne på kyrkogården. På flygbilden från 1950 syns att det saknas gravar inom detta område förutom den stora Nordenfalkska familjegravplatsen. Om detta beror på en omläggning med borttagande av gamla vårdar eller om det aldrig funnits gravar där är osäkert. Raderna med gravplatser är orienterade i nordväst-sydostlig riktning. Vårdarna är enhetligt låga och står framför en rygghäck av ölandstok. Till kvarteret hör även en litet område med urngravar alldeles öster om sakristian med gravar från 1990-talet och framåt. Hela kvarteret är bevuxet med gräs och saknar annan vegetation än rygghäcken.

Gravvårdstyper

Äldsta stenen är från 1953. Majoriteten av stenarna är av svart granit och är från 1950-60-tal, med tidstypiska strama delvis klassicerande former. Några få är av röd eller grå granit. Samtliga stenar är låga och endast ett fåtal av vårdarna har ortnamn eller titlar. De sentida urngravvårdarna är av grå granit.

Kulturhistorisk bedömning.

Kvarterets struktur och äldsta delar är från 1950-talet. Vårdarna och gravplatsernas utformning präglas av det uttryck som var modernt vid mitten av 1900-talet. Typiska är de enhetliga stenarna, rygghäcken och gräsmattan. Urngravsområdet är exempel på ett gravskick som ökat i popularitet sedan 1900-talets sista decennium.

Kvarter AB

Kvarter AB, Nordenfalks familjegravplats.

Kvarter AB, Nordenfalks familjegravplats.

Allmän karaktär:

Detta lilla kvarter består av familjegravar som tillhör familjen Nordenfalk på godset Blekhem. Det består av två stora gravplatser varav den södra är omgärdad av ett svartmålat järnstaket och en hög tujahäck och den norra av åttakantiga granitpollare med kätting. Inom den södra gravplatsen är vårdarna placerade i ytterkanterna och i mitten finns en gräsmatta med en korsformad blomsterplantering.

Gravårdstyper

Inom den södra gravplatsen finns fem stora vårdar. Den äldsta är från 1846 och är av kalksten men placerad på en sockel av granit. De övriga är av granit och den yngsta är från 1980. Samtliga vårdar har en liknade utformning. Den norra gravplatsen har endast två liggande gravhällar från 1950- respektive 1960-talet.

Kulturhistorisk bedömning

Blekhem's gods har varit centralt i socknens historia ända sedan 1300-talet. Sedan 1824 innehas det av släkten Nordenfalk som lät uppföra den stora herrgårdsbyggnaden i s.k. tjustempire 1838. Socknens mäktigaste familj fick den bästa tänkbara platsen på kyrkogården, omedelbart öster om koret. Denna plats har på många kyrkogårdar vikts åt präster och socknens mest inflytelserika personer. Genom sin storlek och utformning utgör gravplatsen idag ett viktigt och framträdande inslag på kyrkogården. Den höga tujahäcken har funnits på platsen sedan tidigt 1900-tal. Redan 1959, i samband att församlingen sökte tillstånd för att utvidga kyrkogården, ansåg den dåvarande arkitekten att ”de stora klippta Thujaträden kring den Nordenfalkska graven”, tillsammans med kyrkans gråstenstorn, var kyrkogårdens arkitektoniska dominanter. Ett förhållande som står sig ännu idag. Gravvården av kalksten från 1846 ska föras upp på församlingens inventarieförteckning, liksom de båda gravplatsernas omgärdningar.

Kvarter B och C.

Allmän karaktär:

Dessa kvarter ligger öster och norr om koret. Kvarter B ligger öster och nordost om koret, nedanför stödmuren inne på kyrkogården, som markerar läget för en tidigare utvidgning. Kvarteret består av en enda rad med stora köpegravar. Många av gravplatserna har stora gravstenar och många har titlar med hög status. Vårdarna är vända mot väster. En grusgång går utmed stödmuren. En stor lind står mitt i kvarteret.

Kvarter C ligger på den för övrigt tomma norrsidan av kyrkan, utmed den norra stödmuren. Det består av endast 6 köpegravplatser, varav fem är tagna i bruk. Hela kvarterets yta består av gräsmatta. Fortfarande avtecknar sig konturerna efter en grusgång som såddes igen med gräs vid slutet av 1990-talet. Vårdarna är av olika storlek och är förhållandevis enkelt utförda och står i gräs.

1 rad med 5 st vårdar på familjegravar utmed norra stödmuren på den för övrigt tomma norrsidan av kyrkan. Gravarna står idag i gräs men fram till omkring slutet på 1990-talet fanns en grusgång i öst-västlig riktning utmed gravraden.

Gravvårdstyper

De gamla och påkostade vårdarna och gravanordningarna dominerar intrycket av kvarter B. I kvarteret finns fyra höga vårdar i svart granit från 1910-talet till 1960-talet, en stor vård i grå granit och 1 hög obelisk i svart granit. En gravplats består av grus inom stenram och med en långstreckt låg vård i grå granit. I kvarteret finns 3 platser som omgärdas av gjutjärnsstaket. Vården över Rudolf Joh. Carl Böös, död 1895, består av en natursten i granit med en infälld platta av marmor med inskriptionen. Gravplatsen omgärdas av ett svartmålat gjutjärnsstaket med nygotiska former. Även två av de andra gravplatserna omgärdas av järnstaket. Exemplet på titlar speglar kvarterets karaktär av högstatusområde, bl.a. kyrkvärden, kyrkoherde, kassören, lärarinnan, kantor.

Kulturhistorisk bedömning

Dessa kvarter har med sin placering öster om kyrkans kor tillhört de mer statusfyllda på kyrkogården. I synnerhet gäller detta för kvarter B, där fortfarande många stora och påkostade gravar och gravanordningar finns kvar. Gamla vårdar finns på andra delar av kyrkogården men i kvarter B är de särskilt väl representerade. De gamla gravvårdarna bör stå kvar på sina plats. De tre järnstaket som finns i kvarter B ska föras upp på församlingens inventarielista och ska även fortsättningsvis underhållas så att de kan bevaras på plats. Även grusgraven med stenram närmast mittgången bör bevaras. De få kvarvarande grusgravarna visar på ett gravskick som tidigare varit dominerande på Törnsfalls kyrkogård.

Kvarter D och E.

Allmän karaktär:

Kvarter D har tidigare av allt att döma bestått av ett linjegravområde i kvarterets mitt och med köpegravar ut mot mittgången. Linjegravarna har stått i gräs och köpegravarna har haft grusad yta inom en stenram. Spår av detta kan anas genom det fåtal små gravvårdar av svart granit, som varit mycket vanliga på linjegravsområden under 1900-talets första hälft, som fortfarande finns kvar inom kvarteret. Dessa är samtliga från 1920-talet. Längs mittgången finns även en stor familjegrusgrav med stenram, av utformningen att döma dock från omkring 1950-talet. Någon gång under 1950- eller 60-talet lades kvarteret om och fick sin nuvarande utformning med ryggställda vårdar. Möjligen flyttades eller vändes en del av de äldre vårdarna vid detta tillfälle. Hela kvarteret är insatt med gräs och endast den östligaste raden har kvar en rygghäck av cotoneaster. Kvarter E består av en starkt utglesad rad med familjegravar i gräsmatta utmed norra stödmuren.

Gravvårdstyper

De äldsta stenarna är från 1920-talet. I kvarter D finns det små linjegravstenar i svart granit medan det i kvarter E finns större och mer påkostade familjegravvårdar, bl.a. en i form av en stubbe i röd granit. I övrigt dominerar låga rektangulära stenar från 1960-talet i kvarter D men där finns även senare, ända fram till 200-talet. Genomgående är det få vårdar som har titlar. Något vanligare är det att ortsnamn är angivna.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter D liknar i sin struktur de kvarter som anlades 1959, M och N. Det är därför troligt att området lades om ungefär vid den tiden. Förekomsten av äldre vårdar skvallrar dock om att kvarteret har en historia som är äldre än så. De små gravvårdarna av svart granit härrör av allt att döma från när kvarteret hyste linjegravar. De större köpegravarna utmed mittgången hör också till samma epok. Det är viktigt att de äldre vårdarna även i framtiden får stå kvar i kvarteret för att detta historiska lager inte ska falla i glömska. För kvarter

Trolig linjegravvård i kvarter D.

Familjegravvård med det symboliska motivet det avbrutna livsträdet. Från 1921, i kv E.

Kvarter F-L

Allmän karaktär.

Kvarter F-L har det gemensamt att de alla är äldre områden som genom att de brukats kontinuerligt uppvisar spår från flera olika perioder. Samtliga kvarter har under 1900-talets senare hälft genomgått förenklingar som ett resultat av nya estetiska ideal men kanske främst för att rationalisera skötseln. T.ex. har grusgångar och grusgravar såtts in med gräs, stenramar har tagits bort, liksom rygghäckar. De moderna gravvårdarna är flest till antalet men de kvarvarande äldre vårdarna bidrar i hög grad till kyrkogårdens karaktär genom sin storlek och ofta varierade och konstnärliga utformning.

Kvarter F består av enkla gravrader på båda sidor om gången fram till kyrkans södra entré. De höga formklippta tujorna står i givakt utmed gångens kanter och utgör tillsammans med tujorna runt Nordenankars familjegrav, kyrkogårdens mest karaktärsfulla plantering.

Gravplatserna består av stora familjegravar i gräs. Kvarter G, H, I, K och L består i huvudsak av ryggställda gravvårdar utan rygghäck. I den sydligaste delen av kvarter G finns en rad med gravvårdar som är vända mot söder.

Kvarter F-L sedda från kyrkotornet.

Gravvårdstyper.

I kvarter F finns gravvårdar från 1909 och fram till 2002. De är låga och av svart eller grå granit. Exempel på titlar är hustrun, skogvaktaren och lantbrukaren. I kvarter G är majoriteten av gravstenarna från 1930-talet. Titlar: f.d. polisman. Bland vårdarna märks särskilt kyrkogårdens äldsta kvarvarande, rest över Maria Fredrika Schmitterlöv, född Michaelsson den 18 juli 1792, död den 18 september 1831, Inskription ” ÅT MINNET AF EN ÄLSKAD OCH ALDRIG FÖRGLÖMD MODER”. Vården är av röd kalksten och har formen av en obelisk krönt av en urna. Andra vårdar som utmärker sig genom utseende och ålder är en svart obelisk från 1907, samt en vård i svart granit med jugenddekor från 1920. I kvarter G, H, I, K och L är gravvårdarna av varierande ålder, från slutet av 1800-talet fram till idag, med alla decennier där emellan representerade. I kvarteren finns fyra grusgravar, varav tre har stenram och en har ett staket av gjutjärn och en vård av kalksten . I kvarter H finns ett gjutjärnskors från 1853.

Kulturhistorisk bedömning.

Platsen har en lång historia som begravningsplats i Törnsfalls socken. Här finns flera gravplatser för socknens mer prominenta personer. Blandningen av nya och gamla stenar visar på att denna del av kyrkogården använts kontinuerligt. För att även i framtiden visa på denna långa tradition är det viktigt att vårdar från alla tider får finnas kvar, även om de flesta med tiden kommer att ersättas med nya. En del av gravvårdarna är påkostade och med ålderdomlig prägel. Gjutjärnstaketet och gjutjärnskorset ska föras upp på församlingens inventarieförteckning, liksom vården från 1831 i kvarter G. Grusgravarna bör även fortsättningsvis skötas och hållas öppna för att visa på ett gravskick som tidigare varit det dominerande i dessa kvarter. Viktiga för områdets karaktär är de tuktade tujorna i kvarter F liksom de stora träden utmed södra muren.

Gjutjärnsstaket i kvarter G.

Gjutjärnskors i kvarter G.

Kvarter M och N

Allmän karaktär:

Kvarter M och N ligger på utvidgningen som gjordes mot öster 1959. Strukturen och utformningen är tidstypiska med låga enhetliga ryggställda gravvårdar med rygghäck emellan, och med gräs både på gångar och gravplatser. Framför varje gravvård finns plats för en liten plantering. Detta ger sammantaget en enkel och lågmäld karaktär åt hela området.

Ursprungligen planerades för större gravplatser ut mot mittgången, men dessa har aldrig tagits i bruk. Rygghäckarna är av liguster och de häckar som var tänkta som bakgrund för gravarna utmed mittgången består av thuja. Endast hälften av gravplatserna har ännu tagits i bruk. I kvarter M anlades 1994 en minneslund i den ostligaste delen. Inne i minneslundan är rygghäckarna borttagna och ersatta med en friare plantering. Minneslundan inordnar sig trots detta i huvudsak kvarterens rätlinjiga och symmetriska struktur.

Gravvårdstyper

Kvarteret innehåller vårdar från 1960-talet och framåt. De låga rektangulära gravvårdarna dominerar och de avspeglar den utveckling som skett vad gäller vårdarnas utformning under dessa decennier. 1960-talets stenar är oftast mycket enkla och strikta i sitt uttryck, medan de fram mot 1980- och 90-talen får mjukare former och dekorativa inskriptioner som mer knyter an till den avlidnes person snarare än de traditionellt kyrkliga symbolerna. Materialet är främst grå granit men även svart och röd förekommer.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren nyanlades 1959 och har bevarat strukturen från den tiden, med undantag för tillkomsten av en minneslund och att stenplattorna tagits bort i gångarna mellan gravraderna. Nya gravsättningar har skett i kvarteren kontinuerligt från tillkomsttiden fram till idag, varför vårdarna exemplifierar utvecklingen under hela denna tid. Kvarterens enhetliga och rationella utformning var en reaktion mot äldre tiders gravskick, där de stora ekonomiska och sociala skillnaderna i samhället återspeglades i gravplatsernas utformning. Kvarter M och N kan sägas ge fysisk gestalt åt folkhemstanken, ända in i döden.

Kvarter M till vänster och N till höger.

Inne i kv N, från N-V.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

På Törnsfalls kyrkogård har människor begravts sedan medeltiden. En vandring över kyrkogården berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgearbetet i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria.

De äldsta delarna av Törnsfalls kyrkogård, kvarteren närmast kyrkan, har brukats sedan medeltiden. Sedan dess har kyrkogården utvidgats åt norr och framför allt öster i olika etapper, allt efter som behov av mer plats har uppkommit. En struktur som fortfarande är synlig genom kvarvarande äldre gravvårdar är att kvarteren söder och öster om kyrkan har haft en högre status än resten av kyrkogården. Ett tydligt exempel på detta är den Nordenfalkska familjegraven öster om koret. De äldsta gravvårdarna är från 1830-talet.

Linjegravsområden fanns förr på de flesta kyrkogårdar men gravplatserna i dessa områden har successivt plockats bort. Så har delvis också skett på Törnsfalls kyrkogård. De rester av linjegravsområden som återstår, kvarter D, är värdefulla att bevara som en del av socknens sociala historia. De trävårdar som var vanliga på linjegravarna är borta, kvar finns de mer hållbara enkla stenarna av svart granit.

I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller stilhistoriskt värde. På kyrkogården finns flera spår av den långa kontinuiteten på platsen i form av äldre vårdar. Kulturhistoriskt värdefulla och viktiga för upplevelsen av kyrkogården är också de murar som omgärdar kyrkogården samt träd, buskar och häckar.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling
- På kyrkogården finns flera gravvårdar och gravanordningar av hög ålder vilka bär på hantverksmässiga samt person- och lokalhistoriska värden.
- Törnsfalls kyrka och kyrkogård tillsammans med det omgivande sockencentrumet med f.d. skola, ålderdomshem och komministergård skapar tillsammans en värdefull kulturmiljö.

ARKIV OCH LITTERATUR

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983

Ur Törnsfall En sockenbeskrivning av Jon Villskog. Tjustbygdens kulturhistoriska förening, Meddelande nr 3, 1945 Västervik.